№ 37 Մարտի 7 (19) 1880 Մարտի 7 (19) № 37

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գոնէ օրինակ առնէին։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Երևանից։ Նամակ խմբագրին։ Նամակ խմբագրին։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Աւստրո-Բուլղարիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական խնդիր։

ԳՈՆԷ ՕՐԻՆԱԿ ԱՌՆԷԻՆ

—

Մինչև որ Ռուսաստանի պէս մի հզօր պետութիւն հաւասար աչքով է նայում իր բոլոր հպատակների վրա, ինչ ազգութեան կամ դաւանութեան և պատկանէին նրանք, առանց խտրութիւն դնելու իր հպատակների մէջ նշանակում է ամենաբարձր թէ քաղաքական և թէ զինուորական պաշտօնների վրա՝ ռուսին, հային, լեհացուն, գերմանացուն կամ վրացուն և դեռ նորերում Թագաւոր Կայսրը արժանացրել է իր պետութեան ամենաբարձր պաշտօնը շնորհել մի հային, կոմս Լօրիս-Մէլիքօվին,—մեր հարևան պետութեան մէջ, Թիւրքիայում, որտեղ ամենաբազմաթիւ է հայ ազգութիւնը, հայը արհամարհված է, հայը ոչինչ պատիւ չունի։

Փոխանակ օգուտ քաղելու ընդունակ տարրից, հայերից, նշանակելով նրանց պետական պաշտօնների մէջ, Թիւրքիան հալածում է նրանց, փակում է հայերի առջև ամեն ճանապարհներ դէպի պետական որ և է ասպարէզ։ Մենք ուրախացանք երբ լսեցինք որ վերջապէս Թիւրքիան խելքի եկաւ և նշանակեց Զէյթունի գայմագամի պաշտօնի վրա մի հայի,—բայց շատ ժամանակ չանցաւ և մեր ուրախութիւնը զուր յայտնվեցաւ։ Ինչպէս մեզ հաղորդում են, այդ հայաբնակ նահանգում նշանակված հայ գայմագամն էլ չը հաստատվեցաւ Բ. Դրան կողմից, այլ այդ պաշտօնը կրկին ստացաւ մի Թուրք…

Սրեմն Թիւրքիան աշխատում է ոչ թէ միայն բարձր պաշտօնների մէջ հայերին չը նշանակել, այլ ամեն միջոցներ է գործ դնում որ հայը ամենափոքր և ամենաաննշան պաշտօնն էլ երբէք չը ստանայ պետութեան մէջ։

Դորանով ո՞ւմն է վնասում Թիւրքիան, կը հարցնենք մենք… դորանով նա ի հարկէ գլխաւորապէս իրան է վնասում, որովհետև հալածելով հային, նա ինքն զրկվում է օրինաւոր, ընդունակ, հասկացող, տաղանդաւոր պաշտօնեաներից, ուրեմն թուլացնում է իր պետական ներքին կեանքի կանոնաւոր և առաջադէմ զարգացման համար ամենահարկաւոր ոյժերը։ Դա պետական անձնասպանութիւն է։

Թող Թիւրքիան օրինակ առնէր եթէ ոչ Ռուսաստանի պէս քաղաքակրթված երկրից, այլ գոնէ այնպիսի երկիրներից, ինչպէս Եգիպտոսն է, կամ Պարսկաստանը։

Բաւական է բերել այստեղ մի քանի անուններ, որպէս զի համոզվենք, որ Եգիպտոսը և Պարսկաստանը գնահատում են հայի պետական ընդունակութիւնները և այդ երկիրներում բազմաթիւ հայեր վարած են միշտ և վարում են մինչև այժմ պետական ամենանշանաւոր պաշտօններ։

Ո՞վ չը գիտէ թէ Եգիպտոսի անունը կապված է Նուբար-փաշայի անուան հետ, ո՞վ չէ լսել որ Պարսկաստանի պետական ամենաբարձր պաշտօն ունեցող մարդիկների շարքում բազմաթիւ հայոց ազգանուններ են պատահում։

Յիշենք միայն այդ անուններից մի քանիսները։ Պարսկաստանի այժմեան պետական ընդհանուր փառօդապետը հայ է՝ Զօհրանգիր-խանը, պարսից դեսպանը Փարիզում հայ է՝ Նազար-աղան, նոյն երկրի դեսպանը Լօնդօնում հայ է՝ Մէլքում-խանը, նոյն պետութեան դեսպանը Վիէննայում դարձեալ հայ է՝ Նարիման-խանը, և այլն…

Սրեմն որտեղ է հասել Թիւրքիան մոլեռանդութեան և յետադիմութեան կողմից, որ այդ պետութիւնը համեմատելու ժամանակ այնպիսի պետութեան հետ անգամ, ինչպէս Պարսկաստանն է, մարդը ստիպված է ակամայ բացականչել՝ գոնէ Պարսկաստանից օրինակ առնէր….

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

—

15 փետրվարի

Երէկ, փետրվարի 14-ին, Երևանի քաղաքային վարչութեան մէջ տեղի ունեցած նիստը չափա-

---

ԽԵՆԹԸ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

—

Ժ.

Բէկի առանձնական վրանը բաղկացած էր երկու մասերից, որոնցից մէկի մէջ զետեղված էր նրա կանանոցը, իսկ միւս բաժինը նրա ընդունարանն էր։ Վրանի կազմուածքը պարզ էր, որպէս առհասարակ լինում են խաշնարած քրդերի չադրները. նա կարված էր ամբողջապէս սև կապերտից, որ գործված էր նրա կնիկների և աղախինների ձեռքով։

Բէկը մտաւ ընդունարանը և հրամայեց իր հետ եկող ծառային, որ վարագոյրները ցած թողնէ ու գնայ։ Այնտեղ մենակ նստած, կարծես, մէկին սպասում էր նա։ Վրանի առաստաղից քարշ ընկած լապտերը ծխրտում էր աղօտ լուսով։ Կանանոցի բաժնից ձայն չէր լսվում, երևի բոլորը քնած էին։

Յայտնվեցաւ Կրպօն, այսինքն նոյն քուրդը, որին յանձնեց բէկը կողոպտված վաճառականներին հիւրասիրելու։

—Հանգիստ են քո հիւրերը, հարցրեց բէկը, մի խորհրդաւոր ժպիտով նայելով ծառայի երեսին։

—Իմ բարի տիրոջ շնորհիւ հանգիստ են… պատասխանեց խորամանկ քուրդը,—կերան, խմեցին, օրհնեցին քո կեանքը և քնեցին՝ գուցէ երազի մէջ կը տեսնեն, թէ գտնելու են իրանց ապրանքները…

—«Գժախքից մեռելը յետ չէ դառնում»…ասաց բէկը հեգնութեամբ,—որտեղ պահեցիք ապրանքները։

—Մեր գիւղում, կաղ Ալօի տանը։

—Լաւ բաներ են։

—Աստուած ոչ մի անգամ այսպիսի թալան չէ ձգել մեր ձեռքը, բէկ,—ոսկի, արծաթ, արբեշումի և շալի գործուածներ, մի խօսքով, ինչ որ ուզես, կը գտնես։

—Ձեզ չը տեսա՞ն գիւղը մտնելու ժամանակը։

—Ո՞վ պիտի տեսնէր, գիւղում մարդ չի մնացել, բոլորն իրանց անասունների հետ գնացել են եայլաղ *). Մնացել են մի քանի հայի ընտանիքներ, նրանք էլ կոյր հաւի նման, հէնց որ մութը պատում է, երկիւղից իրանց խրճիթներից դուրս չեն գալիս, փակվում են, ու գլուխները դնում, քնում են։

—Ո՞րտեղ պահեցիք ապրանքները։

—Ալօի տանը, ասեցի, այդ հին գայլի տան մէջ հարիւրաւոր ծակեր կան, մէկի մէջ լցրեցինք, դռները կողպեցինք։ Սատանան էլ չէ կարող գտնել։ Ահա բալանիները բերել եմ հետս, ասաց նա և տուեց բէկին երկու բալանիներ։

—Ալօն մեր հաւատարիմն է, վնաս չունի, նկատեց բէկը,—առաջին անգամը չէ, որ նա այսպիսի ծառայութիւններ է անում մեզ։

Վերջացնելով իր կարգադրութիւնների պատմութիւնը, Կրպօն սկսեց նկարագրել, թէ որպէս յարձակվեցան քարվանի վրա, որպէս կողոպտեցին, ով ինչ քաջութիւններ գործեց և այլն։

—Շատ ապրես, Կրպօ, ես քո քաջութիւնները միշտ գնահատել եմ, պատասխանեց բէկը։—Երբ այդ անպիտաններին կը հեռացնենք այստեղից (խօսքը մուղիրի մասին էր) ես կը բաժանեմ կողոպուտը և ձեզանից ամեն մէկը կը ստանայ իր արժանաւոր բաժինը։

Կրպօն գլուխ տուեց և ոչինչ չը խօսեց։

—Բայց ինձ տանջում է մի միտք, առաջ տարաւ բէկը ծանրութեամբ,—ես կը ցանկանայի, որ այդ գործը չը կատարվէր, քանի որ այդ մարդը այստեղ էր։

—Մուղիրի համար ես ասում։

—Այո, մուղիրի համար։

—Մեծ ցաւ չէ, խօսեց Կրպօն ծիծաղելով,—մենք մուղիր էֆենդիին այստեղից փառքով և ընծաներով ճանապարհ կը դնենք, այնպէս որ, նա շատ գոհ կը գնայ մեր մօտից։ Բայց եթէ երկու ձիաւոր կուղարկենք, դեռ Արզրում չը հասած, գլուխը կը կտրեն և մեր տված ընծաները յետ կը բերեն։ Եւ մուղիր էֆենդին էլ չէ կարող գնալ վալիի մօտ, որ պատմէ, թէ ինչ տեսաւ այստեղ։ Լաւ եմ մտածել։

Բէկը իսկոյն չը պատասխանեց, նա լուռ մտածում էր։

—Սպանութիւնը, ի հարկէ, կը կատարվի մեր երկրի սահմաններից դուրս, Արզրումի մօտակայքում, աւելացրեց Կրպօն,—այն ժամանակ մեզ մեզանից հեռու կը լինի, ոչ ոք չէ կարող կասկածել մեր մասին։

—Հարկաւոր չէ, պատասխանեց բէկը րոպէական մտածութիւնից յետոյ,—եթէ վալիին տեղեկութիւն տան, ես նրան ուրիշ կերպով կը գոհացնեմ և նա լուռ կը կենայ….

Կրպօն, որպէս թէ մի նոր բան միտը բերելով, ձեռքը տարաւ իր լայն ծոցը և այնտեղից դուրս բերեց թաշկինակի մէջ փաթաթած մի արծաթէ արկղիկ, որը զարդարած էր գեղեցիկ քանդակներով։ Արկղիկը տուեց բէկին, ասելով.

—Այդ բանը չը թողեցի, որ Ալօի տանը մնար, փոքր էր, կարող էր կորչել։

Բէկը բաց արեց արկղիկը, նրա մէջ իրանց պատշաճաւոր տեղերում դարսված էին զանազան տեսակ կանացի զարդեր,—մատանիներ, ապարանջաններ, մանեակներ—բոլորը ոսկուց և զարդարած թանգագին քարերով։

—Դրա տէրը մի հրէայ էր, ասում էր, որ այդ իրեղէնները Պօլսում շինել է տուել մի պարսիկ իշխանի համար, որը այս ձմեռ պէտք է հարսանիք անէր,—խօսեց Կրպօն ծաղրական կերպով։—Խեղճ հարսը զրկվեցաւ իր զարդարանքից։ Հրէան շատ էր ճըվճըվում, որ իրեղէնները նրան յետ տան. ես նրան հանգստացրի, որ ձայնը կըտրի։

Հանգստացնելը Կրպօի լեզւում սպանելու նշանակութիւն էլ ունէր։

—Հիմայ կարող ես գնալ, Կրպօ, հրամայեց բէկը,—հիւրերիդ լաւ պատիւ տուր։ Առաւօտեան կը մտածենք, թէ ինչ պէտք է անել։

Աւազակապետը գլուխ տուեց և հեռացաւ։

Ընթերցողը նկատեց, որ Կրպօն նոյն իսկ աւազակապետն էր, որ վաճառականների քարվանը կողոպտել էր, իսկ այժմ հիւրասիրում էր նրանց։ Եւ աւազակների այդ խումբը պատկանում էր Ֆաթթահ—բէկին, որի օգնութեանը և պաշտպանութեանը դիմել էին կողոպտված վաճառականները, որպէս տեղային բարեկարգութեանց վրա հսկողի և սահմանապահի։

Կրպօի հեռանալուց յետոյ բէկը դեռ երկար նստած, զննում էր իր առջև դրած գեղեցիկ իրեղէնները։ Նա ինքն էլ չէր հասկանում, թէ ինչու այն փայլուն գոհարները այնքան գրաւում էին իրան։ «Ես այս արկղիկը կուղարկեմ Արզրումի

---

*) Եայլաղ նշանակում է անասուններ արածացնելու տեղ, արօտատեղ։

զանց հետաքրքիր էր։ Ներկայ էին գտնվում իրաւասուների գրեթէ մեծ մասը, բացի դոցանից ամբողջ դահլիճը լցված էր ազատ ունկնդիրներով։ Նիստը բացվեց երեկոյեան ժամ 7-ին. Նախագահում էր ուպրավայի անդամ պ. Վասակ Պապաջանեանը, թէև ներկայ էր քաղաքագլուխ պ. Ղորղանեանցը։ Թէ ինչու քաղաքագլխի ներկայութեամբ նիստին նախագահում էր ուպրավայի անդամը, այդ բացատրվում է նորանով, որ անցեալ նիստում կայացած քննողական յանձնաժողովը մեղաւոր էր գտել Ղողանեանցին, որպէս այն յանձնաժողովի նախագահի, որի վրա Դուման պարտք էր դրել, աշխատել որքան հնար է շուտով ուտելեղէնների պաշար հասցնել Երեւան։ Քաղաքագլխի հետ մեղաւոր է ճանաչված այդ յանձնաժողովի անդամ Հաջի Միրզա-Հուսէյին բէգը։ Ահա այդ էր պատճառը, որ այդ օրը պ. Ղորղանեանը որպէս պատասխանատուութեան ենթարկվող, նորա պաշտօնը վարում էր պ. Պապաջանեանը։ Նախ քան Դումայի վճիռ կայանալը, քննողական յանձնաժողովի եզրակացութեանց վերաբերութեամբ, իրաւասու պ. Վարդան Եղիազարեանը հետեւեալ հարցը առաջարկեց։

Արդեօք այս օրվայ պ. Պապաջանեանի նախագահութեան մասին տրվե՞լ է տեղեկութիւն տեղական նահանգապետին, թէ ոչ. և այսօր ոչ թէ նա, այլ ամենից շատ քուէ ստացող ձայնաւորը պէտք է նախագահի նիստին։ Քաղաքագլուխ պ. Ղորղանեանը դորան պատասխանեց, թէ նա այդ մասին բերանացի ասել է պ. նահանգապետին, իսկ պաշտօնապէս նոյնպէս կը հաղորդվի։ Բացի այդ հարցը դարձեալ նոյն իրաւասուն առաջարկեց. Որովհետև ներկայ նիստը պէտք է քննադատի պ. Ղորղանեանի գործունէութիւնը և նրա հետ Հաջի Միրզա-Հիւսէյին բէգի, ուստի, իմ կարծիքով, ասաց նա, պէտք է դոքա հեռանան դահլիճից։ Պ. Ղորղանեանը պատասխանեց ձայնաւոր Եղիազարեանին, թէ քննողական յանձնաժողովը ինձ մեղաւոր է ճանաչել իմ գործունէութեան մէջ, այժմ ես կատարեալ իրաւունք ունեմ Դումայի առաջ խօսել և պաշտպանել ինձ, իսկ երբ Դուման կը կայացնի իր վճիռը, այն ժամանակ ես կը թողնեմ դահլիճը։ Ի վերջոյ ձայների առաւելութեամբ վճռվեց, որ պէտք է նախագահի նիստին Պապաջանեանը և թէ Ղորղանեանի ներկայութիւնը նոյնպէս անհրաժեշտ է։ Այսպէս նիստը սկսվեց շարունակվել պ. Պապաջանեանի նախագահութեամբ, որը սկսեց կարդալ պ. Ղորղանեանի տուած գրաւոր պատասխանը իր նախագահութեան գործունէութեան մասին պաշարեղէններ հասցնելու համար կայացած յանձնաժողովի վերաբերութեամբ։ Թէ այդ բացատրութիւնից և թէ նորա հայերէն կարդացած մի առ մի հաշվից երեւում էր, որ պ. Ղորղանեանը, հակառակ քննողական յանձնաժողովի եզրակացութեանց, ցոյց է տուել գործունէութիւն և եռանդ. Նա իր բոլոր ասածները հաստատում էր ոչ թէ լոկ խօսքերով, այլ փաստերով և գրաւոր ապացոյցներով։ Իսկ թէ չէ յաջողվել նորան շուտով պաշարեղէն ստանալ Թիֆլիսից, այդ մեղքը ոչ թէ նորանն է, այլ Հաջի-Միրզա-Հիւսէյին բէգին, որը հայից և թուրքից ձայնաւոր ընտրվեց և վերջը յանձնաժողովի անդամ դարձաւ։ Նա, որպէս յանձնաժողովի անդամ, ասել է նախագահին. «տուր ինձ փող, ես ունեմ գործակատարներ Թիֆլիսում, իմ սեփական ուղտերով խոստանում եմ շատ արժան գնով ալիւր հասցնել»։ Նա ստանում է յանձնաժողովից փող, բայց ով լինէր Ղորղանեանի տեղ, կարող էր կասկածել Հաջի Միրզա-Հուսէյին բէգի պէս հարուստ և բոլորից համակրութիւն վայելող մի անձի վերաբերութեամբ։ Սպասում են օրեր, շաբաթներ, ալիւր չը կայ. պ. Ղորղանեանը հեռագրում է Թիֆլիս և տեղեկանում, որ յանձնաժողովի պատուելի անդամը ոչ փող է ուղարկել Թիֆլիս և ոչ Երեւան ալիւր է ուղարկվում։ Ղորղանեանը յոյսը կտրելով Հաջուց դիմում է Էջմիածին և Երեւանի զանազան կալուածատէրերից մէկից տալը, միւսից քսան խալվար ցորեն առնելով, որ և լցէ կերպով պահպանել է քաղաքը։ Եւ վերջացաւ պ. Ղորղանեանի բացատրութիւնը, ուզեց խօսել Հաջի Միրզա-Հիւսէյին։ Նա յայտնեց մի քանի անհիմն խօսքեր իր արդարութեան մասին և վերջը աւելացրեց, թէ կը ներկայացնեմ գրաւոր բացատրութիւն։ Ձայնաւոր պ. Կ. Դաղամեանը խնդրեց գործը յետ գցել յաջորդ նիստին, ասելով թէ մենք այս բոլոր թէ վիճաբանութիւնները և թէ գրաւոր բացատրութիւնները պէտք է նորից քննենք։ Վարդան և Վասիլ Եղիազարեանները պնդեցին, որովհետև Հաջի Միրզա-Հիւսէյինի գործունէութիւնը կապ ունի Ղորղանեանի հետ, թէ գործը պէտք է մի տեղ վճռվի և թէ իղճի դէմ է չը թողնել Միրզա-Հիւսէյինին գրաւոր բացատրութիւն տալ։ Դուման վճռեց նիստը յետ ձգել ամսիս 18-ին։

Ա. Եր.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԽԳՐԻՆ

—

Թէլաւ, 26 փետրվարի

Ամսոյս 19-ին տեղւոյս մայր եկեղեցում շքեղ հանդէսով կատարվեցաւ Թագաւոր-կայսեր 25 ամեայ գահակալութեան յոբելեանը։ Պատարագը մատոյց հայր գործակալը, իսկ երգում էին օր. դպրոցի աշակերտուհիները նոտայով։ Մաղթանքներից յետոյ ժողովուրդը դիմեց դէպի Վարդ. ուսումնարանը, որտեղ հիանալի կերպով զարդարուած էին կայսեր և կայսրուհւոյ պատկերները՝ գոյն գոյն ծաղիկներով, թագերով և վենզէլներով։ Հայր գործակալը մի ճառ խօսեց, մեկնելով ժողովրդեան տօնի նշանակութիւնը, մաղթելով կայսեր երկար և երջանիկ կեանք։ Այդ մաղթանքը ժողովուրդը ընդունեց բարձրաձայն «ուռաներով»։ Խօսեց և հայր Սուքիասեանցը սիստեմատիկաբար թուելով ներկայ կայսեր մտցրած օգտակար վերանորոգութիւնները։ Որովհետև հայր Սուքիասեանից նախապէս խնդրել էին Եագոր Տէր-Սարգսեանց և երեցփոխան Եագոր Սիմոնեանցը, ուստի խօսեց Վասպուրականի սովալլուկների վրա՝ կարդալով «Մշակի» № 19 տպած Վանից նամակը։ Իսկոյն բացվեցաւ ստորագրութիւն յօգուտ մեր սովեալ եղբայրների վերոյիշեալ հոգեւորականների միջնորդութեամբ։ Մէկ ժամում հաւաքվեցաւ 306 րուբլի։ Ստորագրութեան միջոցում երկսեռ դպրոցների աշակերտները երգում էին։ Ուղարկելով ձեզ Թէլաւեցոց այս չնչին լումայն՝ խնդրեմ շուտով հասցնէք իր տեղը։ Համաձայն ժողովրդեան մեծամասնութեան ցանկութեանը՝ խնդրեմ այս գումարից հանէք 100 րուբլի յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան, իսկ մնացածը սովեալներին։ Այս գումարից հանելով երկու րուբլի փոստի ծախսը,—մնացածը 304 ր. ուղարկում ենք ձեզ։ Խնդրեմ տպագրէք և նուիրողների ազգանունները ի միամտութիւն նոցա։ Ահա նրանք՝ Արտ. Տէր-Յարութիւնեանց 3 ր., Սօսի Եարալեանց 3 ր., Ե. Թաթոսեանց 3 ր., Ե. Լ. Սարգսեանց 5 ր., Մկ. Վարդազարեանց 5 ր., Յով. Սիմէօնեանց 3 ր., Գաս. Տէր-Սարգսեանց 5 ր., Յովսէփ Եարալեանց 5 ր., Աղայ Փաթալեանց 3 ր., Յով. Դաւիթ-Խանեանց 2 ր., Մար. Բէժանեանց 1 ր., Լիզա Մարգարեանց 1 ր., Ար. Բէժանեանց 1 ր., Յար. Վախտանգեանց 1 ր., Ս. Գէորգեանց 1 ր., Մկ. Խիթարեանց 1 ր., Գլ. Թարխանեանց 1 ր., Գ. Սամսօնեանց 1 ր., Գլ. Գրիգորեանց 1 ր., Ա. Քամալեանց 3 ր., Գաս. Աթարէգեանց 2 ր., Յար. Կ. Յարութիւնեանց 1 ր., Վանօ Եալաղեանց 2 ր., Մար. Յովհաննէսեանց 3 ր., Փ. Փոլադեանց 2 ր., Ս. Խալիփեանց 1 ր., Մկ. Կիրակոսեանց 1 ր., Գաս. Աբրահամեանց 1 ր., Մ. Պատով վրացի 1 ր., Գ. Ղազարեանց 1 ր., Ե. Թամազեանց 1 ր., Ար. Սարգսեանց 3 ր., Սար. Մարտիրոսեանց 1 ր., Մ. Ախպատելեանց 1 ր., Ե. Մարգարեանց 1 ր., Ան. Խիթարեանց 1 ր., Գաս. Յովհաննէսեանց 1 ր., Դ. Աբազեանց 1 ր., Կ. Դաւթեանց 1 ր., Տ. Իշխանեանց 1 ր., Պ. Փաթալեանց 1 ր., Գ. Ախպատելեանց 1 ր., Հայ ոմն 20 կ., Եօր. Օնիկով 1 ր., Գ. Կիրակոսեանց 1 ր., Գ. Նալբանդեանց 1 ր., Գ. Կուրդղիլով վրացի 1 ր., Կ. Գաբելեանց 1 ր., Ս. Ղազարեանց 1 ր., Մկ. Խիթարեանց 1 ր., Վ. Սիմէօնեանց 60 կ., Ա. Խէչոյեանց 1 ր., Մ. Մակ. Մարգարեանց 4 ր., Մայիա Տէր-Յարութիւնեանց 1 ր., Բ. Լուարսաբեանց 1 ր., Տ. Յարութիւնեանց 1 ր., Ս. Ստեփանեանց 1 ր., Բ. Տէր-Յարութիւնեանց 1 ր., Մ. Վարդիէվ վրացի 1 ր., Տ. Իշխանով 40 կ., Փ. Բաղդոյեանց 20 կ., Գ. Ջաճուեանց 20 կ., Գ. Սողրոյեանց 3 ր., Գ. Բ. Տէր-Սարգսեանց 10 ր., Վանօ Մարգարեանց 5 ր., Յով. Աւէտիքեանց 1 ր., Գր. Գրիգորեանց 3 ր., Ար. Տէր-Սարգսեանց 1 ր., Յով. Պետրոսեանց 1 ր., Վ. Ղուլիջանեանց 1 ր., Ս. Մղդսեանց 1 ր., Գ. Բարձումեանց 2 ր., Ար. Թումեանց 1 ր., Ս. Խիթարեանց 1 ր., Պ. Պետրոսեանց 1 ր., Ջ. Յարութիւնեանց 1 ր., Գ. Բանդուրեանց 1 ր., Ե. Գալաք-Սախոյեանց 1 ր., Եագ. Մկրտումեանց 3 ր., Սիգ. Ուլուխանեանց 1 ր., Մ. Փիփինեանց 1 ր., Ուս. Գրիգորեանց 40 կ., Մայիա Օսկանեանց 40 կ., Եսայ Ղաջարգուզեանց 1 ր., Սօփ. Գէորգեանց 1 ր., Աննա Յարութիւնեանց 1 ր., Բաբալէ Բէժանեանց 1 ր., Մարթա Ալխազեանց 1 ր., Սիգ. Ջուրաբեանց 1 ր., Կէկէլ Վարդազարեանց 1 ր., Նատօ Ալանեանց 1 ր., Կէկէլ Բէժանեանց 2 ր., Կ. Ալանեանց 20 կ., Թէր. Բէգլիջանեանց 1 ր., Սօփ. Խիթարեանց 2 ր., Սանդ. Ալանեանց 10 կ., Ուսն. Սարգսեանց 50 կ., Գէորգ ա. քահանայ Տէր-Սարգսեանց 5 ր., Ի. Ս. Ստեփանեանց 1 ր., Ս. քահանայ Տէր-Սարգսեանց 3 ր., Գիորգի Սարգսեանց 3 ր., Ս. Բարձումեանց 3 ր., Յով. քահանայ Տէր-Յարութիւնեանց 3 ր., Մ. Տէր-Սահակեանց 1 ր., Մայիա Թաթոսեանց 1 ր., Տ. Յարութիւնեանց 20 կ., Սանդրօ Թաթոսեանց 1 ր., Պ., Յ., Ա., Մ. և Մ. Ախալ-Քալաքելեանք մէկ մէկ ր., Գ. Բաղդասարեանց 1 ր., Ս. Նաւուճեանց 1 ր., Իշ. Տ. Ռուսիէվ վրացի 1 ր., Յով. Խանգուլեանց 1 ր., Է. Յարութիւննանց 1 ր., Մ. և Ս. Մկրտումեանք 2 ր., Յ. Մարգարեանց 1 ր., Ալէք. Մարգարեանց 1 ր., Ջ. Յովսէփեանց 1 ր., Ար. Ախպատելեանց 1 ր., Դարչի Թաթուլեանց 1 ր., Ար. Սարգսեանց 1 ր., Исаакъ Мамацовъ 1 ր., Ալէք. Պետրոսեանց 1 ր., Մ. Մարգարեանց 20 կ., Պ. Մկրտումեանց 20 կ., Քննիչ Խ. Տէր-Սահակեանց 10 ր., Եփիմ. Տէր-Սարգսեանց 1 ր., Ղուլ. Ղուլիջանեանց 3 ր., Իշ-հի Մ. Արղութեանց 1 ր., Իշ-հի Ով. Արղութեանց 1 ր., Ե. Բ. Տէր-Սարգսեանցի չորս որդիք 4 ր., князь Д. Челокаевъ 1 ր., к. Д. Аргутинскій 1 ր., Նատօ Եարալեանց 2 ր., Նինօ Աբազեանց 1 ր., Աննա Ղուլիջանեանց 1 ր., Իշ-հի Ջելոկաեվա 1 ր., Գ. Թաթոսեանց 5 ր., Աղայ Աբազեանց 5 ր., Յար. Դաւթեանց 3 ր., Խ. Եալաղեանց 5 ր., Քէթ. Մղդսեանց 3 ր., Գիորգի Խիթարեանց 3 ր., Մէլ. Բէգլիջանեանց 3 ր., Ստ. Մամացեանց 1 ր., Ե. Գէմուրեանց 1 ր., Վանօ Յարութիւնեանց 1 ր., Գլ. Խէչոյեանց 1 ր., Ղ. Խիթարեանց 1 ր., Աղ. Տէր-Օհաննեանց 1 ր., Դարչ Տէր-Օհանէսեանց 1 ր., Սօլ. Օնիկեանց 1 ր., Ջ. Ախալքալաքելեանց 20 կ., Դ. Ալխազեանց 1 ր., Յար. Սարգսեանց 1 ր., Եագ. Սիմէօնեանց 5 ր., Ս. Խէչոյեանց 1 ր., Գ. Մղդսեանց 5 ր., Մարտ Ալխազեանց 3 ր., Մայիա Աղամեանց 1 ր., Օս Սուլխանեանց 20 կ., Սոլ. Ստեփանեանց 1 ր. Կատօ Ղազարեանց 40 կ., Բ. Փրիդօնեանց 20 կ. Կէկ. Սախեանց 1 ր., Մաշօ Գրիգորեանց 1 ր.

վալին. դրանից յարմար ընծայ չեմ կարող գտնել նրա համար» մտածում էր նա։ Յանկարծ նա իր միտքը փոխեց, կարծես, մի նոր արարած պատկերացաւ նրա յիշողութեան մէջ, որ իր համար այս աշխարհի մէջ ամենից բարձր էր։ «Չէ, չէ. այդ գեղեցիկ մանեակը պէտք է զարդարէ «նրա» սիրուն պարանոցը. այդ թանգագին ապարանջանները «նրա» հիանալի բազուկներին միայն արժանի են. և այդ մատանիների համար են ստեղծված «նրա» հրաշալի մատները», ասում էր նա խորին զգացմունքով։

Վայրենի մարդը սիրոյ կախարդական ազդեցութեան ներքոյ փոխվել, ազնուացել և աւելի համակրական էր դարձել։ Գազանները աւելի կատաղում են, երբ սկսում են սիրել, բայց մարդը քնքշանում է, և դրանով այժմ բէկը որոշվում էր գազաններից։

—Այդ զարդարանքները «նրա» համար, միայն «նրա» համար պէտք է պահեմ...

Իր յափշտակութեան մէջ նա այն աստիճան մոռացել էր ինքն իրան, որ վերջին խօսքերը բոլորովին լսելի ձայնով արտասանեց, և բնաւ չէր նկատում, որ մէկը կանանոցի վարագոյրը բարձրացնելով, մօտեցաւ նրան, և արձանի պէս լուռ կանգնած, հետազօտում էր նրա խորին հոգեմայլութիւնները։ Դա նրա կինն էր, մանկահասակ Խուրշիդը, որ յայտնի էր ամբողջ ցեղի մէջ իր գեղեցկութիւնով։ Բայց մահը միայն կարող էր լինել այնքան գունաթափ, այնքան զայրացած, որպէս այդ նազելի կինն էր այն րոպէում։ Կարծես, մի չար հրեշտակի նման, կանգնած իր ամուսնի ետեւում, պատրաստվում էր մարմնից դուրս քաշել իր տղամարդի հոգին, երբ նա յետ նայեց, տեսաւ նրան և սարսափեցաւ։

Մի քանի րոպէ երկու ամուսինները լուռ նայում էին միմեանց վրա, որպէս երկու մենամարտողներ, որ կշռում են, թէ դէպի որ կողմը պէտք էր ուղղել հարուածը։

Բէկի աջն դեռ դրած էր արծաթէ արկղիկը իր փայլուն իրեղէններով։ Կինը մի հարեանցի հայեացք ձգեց նրանց վրա և անցաւ, նստեց վրանի մի կողմում, բարձի վրա։ Այդ իրեղէնները, որ ամեն կնոջ կարող էին խելքից հանել, մանաւանդ քրդի կնոջը, որ ամեն մի պսպղուն բանով երեխայի նման հրապուրվում է,—այդ գոհարները այժմ երեւում էին նրան որպէս ապակիի կտորտանքներ, որոնց սուր ծայրերը նշտարի նման ծակում էին նրա սիրտը։

Բէկը նկատելով նրա վրդովմունքը, ասաց.

—Ի՞նչու ես բարկացած, քեզ համար էլ բաժին կը հանեմ դրանցից։

—Ինձ համար մի պատառ է հարկաւոր, ուրիշ բան չեմ ուզում, պատասխանեց կինը դողդոջուն ձայնով։

Լապտերի աղօտ լոյսը ուղիղ թափվում էր նրա գունաթափ երեսի վրա, որ իր խռովութեան մէջ աւելի գեղեցիկ էր, որպէս զայրացած հրեշտակի դէմքը։

—Ի՞նչ է պատահել, Խուրշիդ, հարցրեց բէկը մեղմ ձայնով։—Չը լինի թէ վատ երազներ ես տեսել։

—Ես երազներ չեմ տեսել, ես իմ աչքի առջև տեսնում եմ, թէ ինչ է կատարվում....

Բէկը չէր կարող կասկածել, թէ իր եղեռնական վարմունքը և իր ձեռքով կատարվող աւազակութիւնները և սարսափելի արիւնհեղութիւնները կարող էին վրդովեցնել իր կնոջը։ Որովհետև նա գիտէր և համոզված էր, որ Խուրշիդը, որպէս ամեն մի քրդի կին, նրան հանգստութիւն չէր տայ, եթէ իր ամուսինն այրը կը դադարէր աւազակութիւններ գործելուց։ Ուրեմն մի ուրիշ պատճառ պէտք է լինէր, որ գրգռել էր նրա բարկութիւնը։

Խուրշիդը բէկի միակ կինն էր, թէև որպէս մահմետական, նրան արգելված չէր ունենալ մի քանի կիներ, բայց քրդերի սակաւակնութեան սովորութիւնը մի կողմից, իսկ միւս կողմից՝ կար մի այլ պատճառ, որ նա չը կարողացաւ երկրորդ-երրորդ կիներ ունենալ։ Խուրշիդը քրդերի շէյխի աղջիկն էր, մի հզօր մարդու, որի հոգևոր իշխանութիւնը տարածվում էր բոլոր ցեղերի վրա,—մի մարդու, որի մի խօսքը բաւական էր ամենանշանաւոր ցեղապետին իր պաշտօնից զրկելու։ Եւ բէկը իր բանած դիրքով պարտական էր այդ մարդուն, որի միակ փեսան էր։ Աւելացնել շէյխի աղջկայ վրա մի երկրորդ կին,—դա կը լինէր անպատուութիւն Խուրշիդի ազնուատոհմութեան դէմ։ Ահա այդ մտածութիւնները առաջ եկան բէկի մէջ, երբ նա տեսաւ իր կնոջ տխուր-զայրացած դէմքը։

Բէկը այժմ բոլորովին գործնական և աշխարհային կէտից էր նայում իր սիրտը լցնող զգացմունքի վրա, բայց նրա հոգեբանական կողմը, կարծես թէ, նա մոռացաւ։ Նա այժմ անհնարին էր համարում իր կնոջ սէրը փոխարինել մի ուրիշ սիրով, որովհետև նա շէյխի աղջիկն էր։ Բայց երբ նրա աչքերը կրկին հանդիպեցան իր առջև դրած փայլուն իրեղէններին, կրկին նրա երեւակայութեան մէջ պատկերացաւ այն նազելի արարածը, որի համար մի քանի րոպէ առաջ պատրաստում էր այդ իրեղէնները։

Նա հասկացաւ կնոջ վրդովմունքի պատճառը։ Այժմ նրա սրտին տիրեց մի և նոյն վայրենի կատաղութիւնը, որ յատուկ է գազաններին, երբ նրանք սիրահարված են լինում.

—Խուրշիդ, ասաց նա զգալի ձայնով,—ինչ ես պահանջում ինձանից։

—Ես պահանջում եմ, որ լուծված լինի մեր քաբինը (ամուսնական կապը), ասաց նա հանդարտ կերպով.—ես այսուհետև քո կինը չեմ լինելու, առաւօտեան ձի կը նստեմ և կը գնամ իմ հօր տանը։

—Ի՞նչու համար։

—Ես չեմ ների, որ շէյխի աղջկայ տիկնութիւնը բաժանէր մի պիղծ հայ աղջիկ։

—Ես նրան կը պահեմ որպէս քո աղախին։

—Ես աղախիններ շատ ունեմ։

—Ես նրան սիրում եմ։

—Սիրի՛ր, որքան կուզես, բայց այդ սէրը թանգ կը նստի քեզ...

—Ի՞նչ կանես։

—Այդ ես գիտեմ...

—Դու ինձ սպառնալիքներ ես կարդում, անզգամ.... Ես քեզ այս րոպէում ոտքերիս տակ կը փշրեմ մի կաւէ ամանի նման։

—Մի շարժվիր տեղիցդ.տեսնում ես...ասաց կինը ցոյց տալով ձեռքում բռնած փոքրիկ ատրճանակը։

Այժմ նա ոտքի վրա էր։

Բէկը սարսափեց։ Նա չէր սպասում մի այսպիսի վճռական քայլ իր կնոջ կողմից։ Մտքերի պատերազմը պահեց նրան րոպէական անշարժութեան մէջ, թէև նրա ձեռքը դրած էր գօտիում խրած դաշոյնի վրա։

Այդ միջոցին կանանոցի բաժնից լսելի եղաւ երեխայի լալու ձայն, որ նոր էր զարթնել քնից։ Դա մի խաղաղական ձայն էր, որ կարծես ամոքեց երկու ամուսինների կատաղութիւնը։ Մայրական սէրը յաղթեց կանացի նախանձին և նա շտապեց դէպի լացող մանուկը, ասելով այս խօսքերը.

—Ես դարձեալ վրէժխնդիր կը լինեմ...

(Կը շարունակվի)